

Istidsdyret som kom og forsvant!

av Ole Nashoug

Mammuten er et av de dyrene menneskeheten kjenner best. Den dukket opp i Afrika omtrent samtidig med at gorillaen reiste seg og begynte å gå på to bein for om lag 4,3 millioner år siden. Her levde mammuten sammen med elefanten som var dens søskenbarn. I utgangspunkt startet det hele for 65 millioner år siden da et stort meteorittnedfall utryddet bl.a. dino-saurene. Med de dramatiske miljøendringer dette førte til - ikke minst med hensyn til temperaturforholdene – fikk pattedyrene sin utvikling tilpasset de nye økologiske forutsetningene.

Vi kjenner mammuten best fra en rekke funn av bein- og tannrester som er funnet i Gudbrandsdalen, utgravinger av innefrosne mammutkadaver fra Sibir, og ikke minst de storslåtte hulemaleriene i Syd-Frankrike. Her stod «det moderne mennesket» og illustrerte mammutfangst og dagliglivet for 20-10.000 år siden. Vårt yngste mammutfunn fra Sibir er datert tilbake til 3.500 år. Vi anser at dette var slutten på mammutens eksistens.

Bildet er hentet fra Mammut-utstillingen i Mammuthus. Dyret er en rekonstruksjon av et av de beste funn som er gjort i verden – nemlig Beresovkamammuten - funnet ved elven med samme navn nord for

Yakutsk i de sentrale deler av Sibir i 1901. En reinsdyrjeger fant dyret i tundraen med hode og støttenner stikkende fram. Jegeren skar av støttennene av elfenben, han hadde hatt en god dag på «jobben». Han solgte disse – en handel som gikk gjennom Tsar empire. På daværende tidspunkt var Nicholas 2. Tsar. Han hadde stor sans for funnet og sendte en ekspedisjon opp til Beresovkaelven for å bringe dyret ned til St. Petersburg. Reisengikk med jernbane, bil, båt, på hesterygg og med hjelp av rein som trekkdyr. Det var vinter og temperaturen var nær – 50 grader. Etter 10 måneder kom ekspedisjonen tilbake til St. Petersburg, alle bitene ble satt sammen igjen og dyret står i dag utstilt på zoologisk museum. Jeg besøkte museet for 28 år siden, ble

Mammuten er en best mulig naturtro kopi av Beresovkamammuten. I dette tilfelle er pelsen erstattet med 14 moskusskinn fra Grønland. Foto: Thor Sørлие

Mammut på vei til Gruvemuseet i Folldal.

begeistret over et så komplett funn, og bestemte meg allerede da at skulle jeg lage en naturtro mammut måtte dette bli malen.

Berevsovkamammuten hadde vært utsatt for en ulykke og døde for tidlig. Dyret var 2,60 meter høy og trolig 35-40 år gammel. Den må ha falt og hatt en brå død. Dyret døde med en stående penis 86 cm lang! «Obduksjonen» viste at dyret hadde 3 brukne ribbein og ett forslått skulderblad. I munnen var det ferskt grass og mage-sekken hadde 12 kg med grass, urter og buskvekster. Snabelen var delvis oppspist, trolig av bjørn eller ulv. Mye av pelsen var borte etter å ha ligget «i dagen» i om lag 30.000 år.

Et arktisk dyr

Så lenge elefanten og mammuten levde sammen i Afrika var de svært like å se på, begge med store ører og uten pels. Men, med kontinentenes forflyt-

Kinntann fra mammutfunnet i Vågåmo i 1933. Fra Heintz 1955

ninggjennom millioner av år ble klimaendringene dramatisk endret til et kaldere miljø. Etableringen av et kontinent på Sydpolen ble innledningen til kvartærtiden. De varme havstrømmene fra ekvator stoppet opp og nedbøren på Sydpolen faller som snø. Over tid bygger dette seg opp til en kjempestor bre, hvis hvite overflate reflekterer mye av solinnstrålingen, og vi går inn i kvartærtiden for om lag

3 millioner år siden. I denne periode har vi hatt om lag 30 istider styrt av solsystemet (endringer i jordas bane rundt sola – 100.000 års-sykluser). Mammuten har overlevd flere istider og mildere mellomistider.

Mammuten vandret østover og nordover fra Afrika for om lag 1,5 millioner år siden, og inntok med dette Europa, Sibir og Nord Amerika. Dyret tilpasset seg gradvis et kjøligere klima og ble til den den ullhårede Mammuten slik vi kjenner den. Det er dette dyret vi i dag finner rester etter her i Europa og Sibir. Funn av mammutkadaver viser at dyret var godt isolert med 10 cm fett, 3 cm med hud, 10 cm med ull og ytterst lange dekkhår – særlig på sidene og ned mot magen. Ørene er blitt omtrent 1/3 del i størrelse av hva de var. Støttennene er kraftigere enn hos elefanten og hos voksne dyr buer disse innover og mot hverandre. De lengste kan bli på om lag 3 meter og veie rundt 80 kg. Tennene ble trolig benyttet for å hevde revir, men vel så mye for å rydde vekk snø og is fra bakken for å komme ned på vegetasjons-dekke. Dyret var plantespiser og på menyen stod bl.a.: Bjørk, ener, selje og urter. Et voksent dyr skulle ha om lag 150 kg pr. dag for å føle seg god og mett.

Norske Mammutfunn

Til nå er det gjort 23 funn av beintannrester etter mammut i Norge. Tilnærmet alle er funnet i Gudbrandsdalens nedbørfelt. Ett funn er gjort på Romerike og ett på Skreia i Østre Toten kommune. Mye tilsier at

*Del av støttann. Funnet i Haugalia, Kvam
1964. Foto og samling: NHM, Oslo*

de sistnevnte også er kommet med bre eller breelver fra Gudbrandsdalen. Det første funnet gjorde Kari Jotun på Skåråvangsætrin i Vågå i 1886. Funnet ble gjort 925 meter o.h., og bestod av ei kinntann. Kari lette etter en stein som kunne benyttes for å knuse salt på setra. Kinntanna ble benyttet til dette formål inntil juniorèn på setra stusset over denne merkelige steinen. Den ble sendt Vitenskapsakademiet i Oslo som kunne konstatere at «steinen» var ei kinntann fra en ung mammut! Tilnærmet alle funnene er skjedd tilfeldig. De fleste er funnet i Haugalia i Nord-Fron og i et grustak ved Fåvang i Ringeby kommune. Felles for de fleste funn er at de er funnet i grusavsetninger fra før siste istid. Enkelte av disse dekkes av morene. Funnene er datert til om lag 30-35.000 år. Siste store innlandsis som dekket Skandinavia hadde et maksimum for 20.000 år siden. I Danmark og Syd-Sverige viser dateringer av funn 13.000 år. Mammuten var m.a.o. nær brekanten under innlandsisens nedsmelting.

Jakt og et mildere klima

Neandertalerne som levde i Europa for 100.000 – 30.000 år siden hadde

jevnlig kontakt med mammuten, men var neppe noen trussel for dyret som kunne bli over 3,5 meter høy og veie nærmere 6 tonn. Neandertalerne hadde enkle jaktvåpen, spyd, pil og bue med begrenset kraft og rekkevidde. Da var andre dyr som reinsdyr, villhester mindre hjortedyr enklere å felle. Det var førstes med «det moderne mennesket» (*Homo sapiens sapiens*), som kom fra Afrika for vel 30.000 år siden, at mammuten ble et jaktbart bytte. Kastespyd, pil og bue ble videreutviklet og de kunne felle store hjortedyr på 20 meters avstand.

Ved fangst av mammut ble fangstanlegg utviklet med ledegjerder og kamuflerte fangstgroper, slik vi jaktet elg i steinalderen. Mammuten var et attraktivt bytte, dyret var verdifullt med sine støttenner, mye kjøtt og god pels. Støttennene var viktig råstoff (som reisverk) ved bygging av fangsthytter og ved bearbeidelse til smykker og ulikt verktøy.

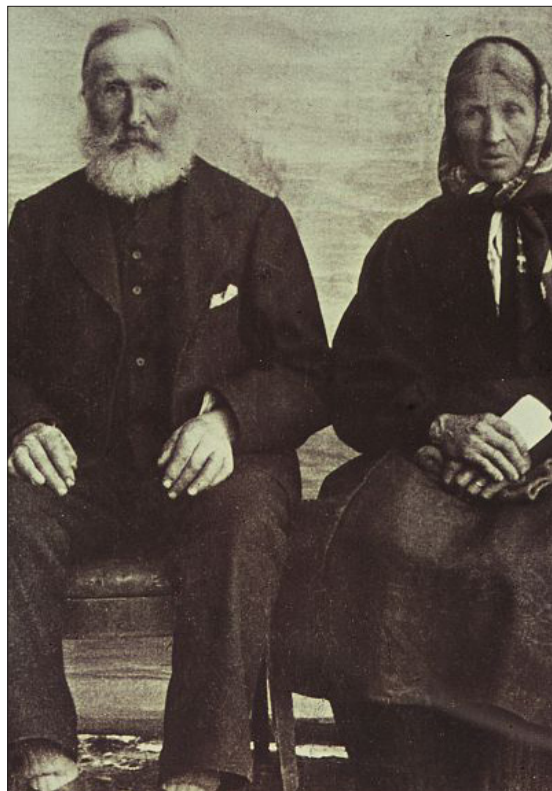
Mammutens skjebne?

Mammutens skjebne, og at den ikke er blant oss i dag diskuteres stadig.

Den berømte mammuten som har vært utstilt i Naturhistorisk Museum Paris siden 1898, er en mer sørlig art (*Mammuthus meridionalis*). Foto: Knut Edvard Larsen.

De fleste heller til at det er en kombinasjon av sterkt jakttrykk og at vi klimatisk for øyeblikket er inne i en varm periode. Det er en kjensgjerning at tundraområdene i Sibir er sterkt redusert og erstattet av vass-sjuk mark med gran- og bjørkeskog. En nærmere studie av temperatur-endingene og menneskenes jakt på dyret bør kunne gi et mer konkret svar på dette.

Johan og Kari Joten. Det var Kari Joten som fant den første mammuttann i Norge i 1886.

Fra NHMs bildearkiv.

Norsk Mineralsymposium 2019

Norsk Mineralsymposium 2019 vil bli arrangert på Langesund Bad den 1. - 2. juni. På lørdag bli holdt en foredragserie om interessante temaer. Samme ettermiddag er det auksjon over gode stuffer og på kvelden en felles middag.

Søndag formiddag er det mineralsalg. Deretter blir det ekskursjon til en hittil lite kjent tipphaug i Tvedalen hvor det finnes interessante og uvanlige mineraler. Som vanlig blir det utgitt et symposiehefte med aktuell informasjon om norsk mineralogi. Det blir utstilling av årets nyfunn.

Entre inkludert årets symposiehefte kr. 250,-. Entre ledsager/ektefelle uten symposiehefte kr. 100,-. Entre for personer under 18 år uten symposiehefte kr. 0,-.

Følg Norsk Mineralsymposium på Facebook, eller www.nags.net/mineralsymposium for nærmere informasjon om overnatting etc. Vi er svært takknemlig for donasjon av mineraler og mineralogi-relaterte gjenstander til auksjonen

